

«Dunyoda ilmdan boshqa najot yoʻq va hech qachon boʻlmagay». **Imom Buxoriy**

IMOM BUXORIY SABOQLARI

№ 4
2020

ma'naviy-ma'rifiy, ilmiy-adabiy jurnal

«SEN – QUDRAT MANBAI, SAODAT
MASKANI, JONAJON O'ZBEKISONIM!»

IMOM
BUXORIY
XALQARO ILMIY
TADQIQOT MARKAZI
NASHRI

Ushbu sonda:

SAMARQAND
MADRASALARI VA
ULARDAGI
KUTUBXONALAR

3

THE SYSTEM OF FEES
FOR KHARAJ AND ZAKAT
IN THE BUKHARA
EMIRATE ON THE EVE
OF THE INVASION OF
THE RUSSIAN EMPIRE

34

ISLOM DINING
KOREYADA TARQALI-
SHIGA DOIR TARIXIY VA
IJTIMOIY ASOSLAR

54

DINIY-BADIIY
ASARLARNING
JANR XUSUSIYATLARI

69

ФОРМИРОВАНИЕ
ОСНОВ ТОЛЕРАНТНОГО
СОЗНАНИЯ
МОЛОДЁЖИ В
ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ
ПРОЦЕССЕ

148

2000 – 2020
BIZ
YOSH DAMIZ!

Ушбу сонда:

Шовосил ЗИЁДОВ. Самарқанд мадрасалари ва улардаги кутубхоналар.....3

АЖДОДЛАР ИЛМИЙ МЕРОСИ

Санобар ТЎРАЕВА. Инсон маънавиятининг шаклланишида шарқ мутафаккирларининг буюк хизматлари	5
Ислон УБАЙДУЛЛАЕВ. Али ал-Қорийнинг ҳаёти ва илмий мероси.....	6
Ихтиёр ҚУШШАҚОВ. Абдулқодир Жийлоний: ҳаёти, фаолияти, шогирдлари, авлодлари	8
Мунира ХЎЖАҚУЛОВА. Абу Наср Форобий илмий меросида инсоннинг ижтимоий табиати.....	9
Иброҳим УСМОНОВ. Тасаввуфда увайсийлик йўли.....	11
Достон МУСТАФОЕВ. Абу Ҳафс Насафийнинг “Тилбату-т-талаба” ва Носириддин Мутарризийнинг “ал-Муғриб фи тартиби-л-муғриб” асарларининг қиёсий таҳлили (“Тухур” сўзи мисолида).....	14
Жаҳонгир ТОҲИРОВ. Шарқ алломалари илмлар таснифи ҳақида.....	15
Nizomiddin ИВРОНИМОВ. Mahmud Zamaxshariyning “Atvoqu-z-zahab” asaridagi ayrim hikmatlarning tahlili.....	17
Бекзод МУХТАРОВ. Носируддин Самарқандийнинг “ал-Фикҳ ан-нофеъ” асари ва унинг ўзига хос жиҳатлари.....	19

НОДИР МАНБАЛАР

Абдуманнон ИСМАТУЛЛАЕВ. ЎзРФА Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқишунослик институти қўлёзмалар фондидаги тажвид илмига оид манбалар.....21

ВАТАНИМИЗ ТАРИХИ

Нодиржон АБДУЛАҲАТОВ. Мўминжон Ҳаким хотираларида Абдурузиқ Марғинович таърифи.....	23
Комилжон РАҲИМОВ. Хожегон-Нақибандия тариқатининг вужудга келиши, ёйилиши ва хорижий ўлкаларга тарқалиши.....	25
Гулдона ТАНИЕВА. Тасаввуфда ҳаж масаласи: таълимот ва сафар.....	27
Солижон ИБРАГИМОВ. Тасаввуфда Баҳоуддин Нақибанднинг ислохотчилик фаолияти.....	30
Тўлқин АХМЕДОВ. Зарафшон музофоти бошиги маҳкамаси иш юритиш ҳужжатлари вақф мулклари бўйича муҳим тарихий манба сифатида	32
Avazbek GANIYEV. The system of fees for Kharaj and Zakat in the Bukhara Emirate on the eve of the invasion of the Russian Empire.....	34
Набижон ҲАҚҚУЛОВ. Самарқанд жадидаларининг хорижий тилларни ўрганишининг аҳамияти тўғрисидаги қарашлари.....	36
Собиржон БОЛТАБОЕВ. Вақф мулкларининг тарихимизда тутган ўрни	38
Санжарбек ДЖУМАНОВ. Мустақиллик йилларида Ўзбекистон тиббиётида хусусий сектор фаолияти тарихи.....	40
Манзила ҚУРБОНОВА, Аҳтам АХМЕДОВ. Кийим-кечакларда эпиграфик битиклар таҳлили.....	42
Ўткир МАТТИЕВ. Фарғона водийси этник афғонлари тарихига доир (XIX аср охири ва XX аср бошлари)	44
Дилшод ХАЙДАРОВ. Ҳозирги шаҳри: генезиси ва замонавий ҳаёти.....	45
Ғайбулла БОБОЁРОВ. Кофирқалъадан топилган “хотун” унвонли муҳр.....	47
Жалолiddин БЎРИЕВ. Амир Темурга қарши тузилган бир иттифоқ ҳақида.....	49
Абдували АСЛАНОВ, Шербек ОМАНОВ. Афросиёбнинг қўлда ясалган безакли сопол идишлари тарихидан.....	52

ИСЛОМ ВА ҲОЗИРГИ ЗАМОН

Одилжон ЭРНАЗАРОВ. Ислон динининг Кореяда тарқалишига доир тарихий ва ижтимоий асослар.....	54
Зилола ХАЛИЛОВА. Ўзбекистонда дин ва илм-маърифат: аёл-қизлар ислон ўрта махсус билим юртлари.....	56
Сожида ЯХЯЕВА. Ислон дини манбалари орқали ёшлар эстетик маданиятини ривожлантириш масалалари.....	58
Бобомурот ТОШБОЕВ. Диний манбаларда маънавий-ахлоқий ва миллий масалаларнинг ёритилиши (зардуштийлик ва ислон динлари мисолида).....	60
Нилуфар МАЛЛАЕВА. Фуқаролар сиёсий маданиятга таъсир этишида тарихий мафкуралар (ислом мафкурасининг тажрибаси).....	61
Ислоmiddin ХАЙДАРОВ. Қўрғонда масжид ҳақидаги оятлар таҳлили.....	63
Ирода ДАУРБЕКОВА. Оиланинг жамият ва ислон динида тутган ўрни.....	66
Нодира СУЛТОНОВА. Буюк мутафаккирларимизнинг оила ва никоҳ қадриятлари ҳақидаги қарашлари.....	68
Лола АЗИМОВА. Диний-бадиий асарларнинг жанр хусусиятлари.....	69
М. РАШИДОВА. Ҳадисларда одоб-ахлоқ масалалари.....	72
Дониёр ҒАФУРОВ. Тасаввуф таълимотида никоҳ масаласи.....	74

МАЪНАВИЙ ТАҲДИДЛАРГА ҚАРШИ КУРАШ

Комилжон ШЕРМУХАМЕДОВ. Экстремизм ва терроризмга қарши курашда Миср ва Ўзбекистон тажрибаси: қиёсий таҳлил.....76

ИЖТИМОЙ ИНСТИТУТ

Отабек ҒАЙБУЛЛАЕВ. Очиқ ахборот тизимларида шахс эстетик маданиятини ривожлантиришида миллий қадриятларнинг ўрни.....79
Зухра БОЗОРБОЕВА. Ёшлар дунёқарашини камол топтиришида фалсафанинг ўрни.....81
Баходир ХОЛМАТОВ, Гулноза АХМАДЖОНОВА. Дипломатия – ташиқи сиёсатнинг асосий мезони сифатида...83
Санжар КАРИМОВ. Ҳаётий мақсадлар – ижтимоий фаол ёшларни тарбиялаш омили.....86
Гулзодаҳон МАЛЛАЕВА. Сиёсий маданият, мафкура ва мафкуравий категориялар ўртасидаги ўзаро муносабатнинг назарий жиҳатлари.....88
Ш.А. МАХМУДОВ. Ижтимоий тармоқлар глобал сиёсий технология сифатида.....90
Ғулом МИРЗАЕВ. Ўзбекистон ва Қозоғистон Республикалари ўртасида иқтисодий ҳамкорлик: ютуқлар ва муаммолар.....92
Бахтиёр ОМОНОВ. Сиёсий модернизацияда юзага келадиган инқирозларнинг ечимлари.....94
Чарос ТЕМИРОВА. Маданий-маърифий муассасалар фаолиятини янада такомиллаштириш – давр талаби....96
Мансур ШЕРОВ. Ҳарбий хизматчиларда креатив тафаккур маданиятини шакллантиришида таълим модернизациясининг ўрни.....99
Дилмурод ЭРНАЗАРОВ. Глобал ривожланиш жараёнларида “soft power” сиёсатининг Ўзбекистонга таъсири...101
Iqbol YUSUPOVA. O'zbekistonda milliy madaniyatni targ'ib qilish muammolari.....103
Ma'ruf SHEROV, Zafar XUJANOV. O'zbekistonda aholi farovonligini ta'minlash – harakatlar strategiyasining ustuvor taqsadi sifatida.....105
Санжар МАМАТКУЛОВ. Шахс ҳаётий позициясининг мазмун-моҳияти.....108
Асроржон САТТОРОВ. Ўзбекистоннинг Евроосиё Иқтисодий Иттифоқига аъзо бўлишининг айрим жиҳатлари ва Марказий Осиё минтақавий сиёсатида таъсири.....110

ФАЛСАФИЙ МУШОҲАДАЛАР

Гулчеҳра ҒАФҒАРОВА. Когнитив жараёнларда аутопоэзис концепцияси.....113
Ahunjon ASTANOV. Jan Pol Sartning ijodida falsafiy g'oyalarning shakllanishi.....115
Marhabo ALLAYAROVA. Ma'naviy taraqqiyotda marginal ma'naviyat muammolari.....117
Гулбаҳор ЖАЛАЛОВА. Шарқ алломаларининг илмий меросида билимлар интеграцияси.....120
Хурийд САМАТОВ. Хожа Исҳоқи Вали таълимотида халқ билан мулоқот қилиш ғоясининг ижтимоий ва тасаввуфий асослари.....121
Акмалжон КОМИЛОВ. Соғлом турмуш тарзи тушунчаси, унинг ижтимоий-фалсафий асослари.....124
Гули МАҲМУДОВА. Зардушт шахси: асотир ёки воқелик.....125
Мартаба МЕЛИКОВА. Алишер Навоийнинг асарларида ижтимоий-фалсафий ғоялар.....128
Маҳбуба ЭРҒАШЕВА. “Авесто”да билиш мавзусининг ифодаланиши.....130
Ботир УЗОҚОВ. Инсонпарварлик (гуманизм) – “Мавлавия” тариқатининг туб моҳияти сифатида.....132
Nargiza AVULOVA. Ranglarning falsafiy mohiyati va ularning badiiy obraz yaratish xususiyatlari.....134
Махсуда НОРМАМАТОВА. Виртуаллик, социум ва билиш.....137
Мухиддинжон ТЕШАБОЕВ. Ислом маданияти ва ахлоқий танлов.....139
Бахтиёр ТУРСУНОВ. Алишер Навоийнинг таълим ва тарбияга доир қарашлари (фалсафий-синергетик таҳлил)..141

ЁШЛАР – КЕЛАЖАГИМИЗ

Зулхумор АШУРОВА. Ҳозирги ўзбек болалар шеъриятида ўхшатишларнинг услубий хусусияти.....143
M.N. G'OVSIDINOV. Is'hoqhon Ibrat ilmiy, ma'naviy merosining yoshlar ma'naviyatini yuksaltirishdagi o'рни.....144
Абдунаби ТУРАЕВ. Ўзбекистоннинг ижтимоий тараққиёти ва интеллектуал маданият.....146
Феруза МАРДОНОВА. Формирование основ толерантного сознания молодёжи в образовательном процессе..148

БИР ҲАДИС ШАРҲИ

Ҳадя беришни яқин қўшинидан бошланг!.....150

6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори: «Соғлиқни сақлаш соҳасида хусусий секторни янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»/ Lex.uz

7. ЎРИТТХ МДА Фонд-М-372, 1-рўйхат, 238-йиғма жилд, 165-варақ.

8. ЎРИТТХ МДА Фонд-М-372, 1-рўйхат, 240-йиғма жилд, 25-варақ.

9. ЎРИТТХ МДА Фонд-М-372, 1-рўйхат, 167-йиғма жилд, 61-варақ.

10. ЎРИТТХ МДА Фонд-М-372, 1-рўйхат, 238-йиғма жилд, 166-варақ.

11. ЎРИТТХ МДА Фонд-М-372, 1-рўйхат, 240-йиғма жилд, 26-27-варақлар.

12. ЎРИТТХ МДА Фонд-М-372, 1-рўйхат, 314-йиғма жилд, 149-варақ.

13. ЎРИТТХ МДА Фонд-М-372, 1-рўйхат, 240-йиғма жилд, 76-варақ.

14. ЎРИТТХ МДА Фонд-М-372, 1-рўйхат, 405-йиғма жилд, 96-97-варақлар.

КИЙИМ-КЕЧАКЛАРДА ЭПИГРАФИК БИТИКЛАР ТАҲЛИЛИ

Манзила ҚУРБОНОВА,
Бухоро давлат университети доценти,
тарих фанлари номзоди
Аҳтам АХМЕДОВ,
БухДУ 1-босқич магистранти

Мақолада моддий маданиятнинг муҳим компоненти ҳисобланган эркаклар ва аёллар либосларида битилган ёзувлар этнографик ва эпиграфик нуқтаи назардан таҳлил қилинади.

Таянч сўзлар: локал этнохудудий маданиятлар, эпиграфик ёзув, битик, анор гули, ояти карималар, хаттотлик.

The article deals with the ethnographic and epigraphic analysis of inscriptions on male and female costumes that are considered to be an important component of material culture.

В статье представлен этнографический и эпиграфический анализ надписей на мужской и женской одежде, которая считается важным компонентом материальной культуры.

Ҳозирги кунда жаҳон халқлари интеграциялашуви, глобаллашув жараёнлари жадал кечаётган бир шароитда этник ва маданий ўзликни англаш, локал этнохудудий маданиятлар ва миллий қадриятларни сақлаб қолиш, уларни илмий асосда тадқиқ қилиш долзарблиги муҳим аҳамият касб этади.

Бугунги кунда фанлараро интеграция, яъни ўзаро алоқадорлик жараёнида турли фан йўналишлари доирасида умумий қарашлар ва ёндашувлар шаклланиб бормоқда. Ушбу ҳолат этнология ва тилшунослик соҳасида ҳам яққол кўзга ташланмоқда. Нақшли ёзувлар тараққиёти босқичларига оид турли ёдгорликлардаги эпиграфик битиклар эпиграфиканинг йирик билимдони профессор А.А. Семёнов[7: 7-33] ва Н.А. Белинская[2: 241-257]лар томонидан маълум даражада бир-бирига қиёслаб тадқиқ этилган. Бироқ, бадиий эпиграфиканинг турли шакллари ареали бир хил эмаслигини назарда тутиб, хусусан, моддий маданий ёдгорликлар орасида кийим-кечакларда, яъни либосларда битилган ёзувлар ўзига хослиги ва этник белгилари билан ажралиб туришини ўрганиш тадқиқот талаб мавзудир.

Ўзбек халқи моддий маданиятининг муҳим компоненти кийим-кечакларда миллат (элат) тарихига бориб тақаладиган анъаналар, ижтимоий муносабатлар, маърифий, диний ва эстетик шакллarning ўзига хос мазмуни ифодаланади. Жамият турмуши, иқтисодиёти ва сиёсатида ўзгаришлар бўлиб туриши билан бир вақтда кийим шакллари ҳам ўзгариб боради, унда халқнинг моддий аҳволи, кишиларнинг диди, гўзаллик тўғрисидаги ғоялари, хўжалик юритишининг ўзига хос жиҳатлари ҳамда оилавий турмушнинг баъзи томонлари ҳам кўзга яққол ташланади[8: 5].

Ўз даврида Бухоро хунармандлари томонидан юксак дид ва санъат билан тикилган ва ҳозирги кунда музейларимиз кўргазма залларини беэза турган эркак ва аёллар кийимларига диққат билан назар ташланса, улардаги ранг-баранг нафис нақшлар, гулли безаклар орасида жуда моҳирлик билан оддий ва зар ипларда тикилган арабий, форсий ва туркий битикларни кўриш мумкин. Ҳозирги кунда Бухоро музей-қўриқхонаси фондларида сақланаётган бу хилдаги кийим-кечаклардаги эпиграфик ёзувлар, уларнинг мазмуни ҳақида томошабин сайёҳга маълумот беришни давр талаб этмоқда.

Кийим-кечаклар ва улар учун ишлатиладиган матолар мод-

дий ёдгорликлар орасида доимий истеъмолда бўлгани ва охиригача фойдаланилгани учун Бухоро музейи фондларида фақат XIX-XX асрларга тегишлиси сақланган.

Турли мақсадларни кўзлаб кийим-кечакларда чуқур маъно ва мазмунни ифодаловчи фазилатли Қуръон оятлари, шеърини мисралар битилган. Мисол учун, эркакларнинг баъзи кийимларида диний ва эътиқодий мазмунга эга Қуръон сураларидан оятлар битилган. Бу хилдаги тўнларни тасаввуф йўлидаги шахслар кийишган ва улар тибаррук кийимлар сифатида ҳозирга қадар авлоддан-авлодга етиб келган. Шулардан бири “Нақшбандия тариқати” музейида асосий фонд ҳисобида сақланаётган эркаклар

тўнидир. Тўннинг чап кўкрак қисмидаги жадвал ичида Қуръони Каримнинг 112-“Ихлос” сураси битилган. Мазкур суранинг кўпгина ҳосиятлари мавжуд бўлиб, бу борада Пайғамбаримиз Муҳаммад (с.а.в) ўз ҳадисларининг бирида: “Ихлос сураси Қуръони каримнинг учдан бирига тўғри келади”, деганлар. Чунки Қуръони каримнинг асосан мақсади учтадир:

1. Аллоҳнинг тавҳиди-ягоналиги исботи ва ақидани тузатиш.
2. Ибрат, ислоҳ ва ўрнат олиш учун келтирилган қиссалар.
3. Шарият ҳукмлари.

Агар биров қамоқда бўлса, минг марта бу сурани ўқиса, қамоқдан халос бўлади. Агар ниҳоятда оғир мушкулликка дуч келинса, бир ўтиришда минг марта ўқилса, мушқули осон бўлади, иншоаллоҳу таоло[6: 133].

Ихлос сурасининг фазилатларидан яна бири шуки, “Уйга кираётганида Ихлос сурасини ўқиган киши фақирлик кўрмайди”. Асҳоби икромдан Суҳайл (Аллоҳ у кишидан рози бўлсин) бунга амал қилиб, бадавлат бўлганлар. Бу муборак суранинг бундан ташқари ҳам бир қанча фазилатлари бордир. Агар дунё ва охирага оид орзуларимиз амалга ошишини истасак, ушбу сурани жуда кўп, намоздан кейин, ўтирганда, турганда, юрганда, ухладан аввал ва умуман тез-тез ўқиб туришимиз керак. Шунда бу дунёда ҳамда охирада бунинг мукофотини кўраимиз. Бунинг учун ниятимиз соф, ишончимиз мустаҳкам, қалбимиз шубҳадан йироқ бўлиши керак[4: 174].

Тўндаги жадвалнинг пастки ҳоналарида “Ё Раҳмон” (барча яратган бандаларини, мўмину ғайри мўминларни едирувчи, ичирувчи, уларга марҳамат этувчи ўта меҳрибон зот), “Ё Раҳийм” (охиратда фақат мўминларга меҳрибонлик қилувчи чексиз

марҳаматли зот), “Ё Ваҳид” (Зоти, сифати, қилаётган ишларида ягона, шериги бўлмаган зот) [5: 320-330] каби Аллоҳнинг сифатлари ва қисқа дуолар ҳам мавжуд.

Тўннинг икки елкадан пастки қисмига қадар Қуръони Каримнинг йигирма оятдан иборат 73-Музаммил сураси ёзилган. Музаммил сурасининг фазилати ҳақида Расулulloҳ (с.а.в.) марҳамат қиладилар: “Ҳар ким “Музаммил” сурасини ўқиса, Аллоҳ таоло ундан дунё ва охира қийинчиликларини кўтаради. Минг марта ўқилса, мушкул ишлар осон бўлади. Агар ҳар ким бу суранинг ўқилишини мунтазам давом эттириб турса, Худойи таоло унинг ризқ-рўзини фаровон қилади” [5: 169-170].

Тўннинг бўйин қисмидаги тик ёқадан пастга қараб (кўкрак қисмига) Қуръони Каримдаги Бақара сурасининг 255-ояти “Оят ал-Курси” ёзилган. Оят ал-Курсини фазилати ҳақида Пайғамбаримиз (с.а.в.) бир ҳадиси шарифларида шундай дедилар: “Қуларнинг мубораги жума кунидир, Каломнинг мубораги Қуръони Каримдир. Қуръони Каримнинг мубораги Бақара сурасидир, Бақара сурасининг мубораги Оят ал-Курсийдир” [5: 154-155]. Тўннинг ёқасидаги Оят ал-Курси битилган қисмининг давомидан, яъни кўкрак қисмидан пастга қараб, эзгу тилаклардан иборат қуйидаги мисралар битилган:

Ҳазрато, бул давлатингиз Тангри афзун айласин,

Дўстларингизни хурсанд, душманларингизни маҳзун айласин.

Иzzат жавид ато айлаб эл ичра сарафроз,

Даҳр аро толеи кавокибини афзун айласин.

Мазмуни:

Эй ҳазратим, Сизнинг бу давлатингизни Парвардигор янада зиёда қилсин,

Дўстларингизни хурсанду-шодмон, душмандларингизни маҳзун яъни қайғули қилсин.

Эл ичра иззатингизни кўпайтириб, бошингизни кўкка етказсин,

Бу дунёда сизнинг толеингизни юлдузлардек баланд қилсин.

Тўннинг ўнг томон кўкрак қисмида Қуръони Каримнинг 39-Зумар сурасининг 53-ояти ёзилган. Зумар сурасининг фазилатлари ҳақида Ҳазрат Расулulloҳ (с.а.в.) марҳамат қиладилар: “Ҳар ким “Зумар” сурасини ўқиса, қиёмат куни Худойи таоло уни ноумид қилмайди ва унга Аллоҳдан қўрқувчилар савобини беради. Иzzат-этибор топиш учун етти марта ўқилади, шунда ҳамма унинг яхши хусусиятларини айтадиган ва уни дўст тутадиган бўлади, иншоаллоҳу таоло. Зумар сурасидан пастки қисмида Пайғамбаримиз (с.а.в.), Абу Бакр, Умар, Усмон ва Али (р.а.)лардек улуғ зотларни восита қилиб, Аллоҳдан ёрдам сўраш мазмунидаги дуолар битилган.

Тўннинг орқа томонида (елкадан белига) Қуръони Каримнинг 67-Ёсин сурасининг биринчи мубини (1-12 оятлар) битилган. Пайғамбаримиз (с.а.в.) бир ҳадиси шарифларида шундай дейдилар: “Ҳар нарсани бир қалби бордир. Қуръони Каримнинг қалби Ёсиндир. “Ёсин” сураси Тавроти Шарифда “Муъимма” деб номланади. Бу эса шунинг англатади: У, соҳибига яъни уни ўқиганларга дунё ва охирада жуда кўп фойдалар келтиради, шунингдек бир қанча азиятлардан ҳам узоқ қилади”. Агар ҳожатманд ҳар бир мусулмон бу сурани ўқиса, ҳожати раво бўлади ва қўрқоқ, ҳадиксирайдиган бўлса, жасорат, матонат пайдо қилади. Агар оч бўлса Аллоҳнинг қараму инояти билан (иншоаллоҳ) тўқ бўлади, чанқоғи босилади, касал бўлса шифо топади [6: 133]. Демак, Қуръоннинг қалби ҳисобланган Ёсин сурасининг жуда кўп хосиятлари бор экан, буни савобини айтиб беришнинг имкони йўқ.

XX асрга оид эркаклар тўни Бухоро давлат музей-қўриқхона ҳузуридаги Улуғбек мадрасасида жойлашган “Хаттотлик тарихи” музейида экспонат сифатида сақланмоқда [3: 77-80]. Мазкур тўн учун оқ бўз мато ишлатилган. Унда Қуръони Каримнинг “Фатҳ” (ғалаба) сураси зар ипларда тикилган. Ушбу

тўнни одатда уруш ва ғазотларга чиқишдан олдин ғалаба ёр бўлиши учун, барча ёмонликлар ва балолардан омонда бўлиш мақсадларида кийилган.

Ушбу кийимларда оята карималарнинг битилишида ҳам албатта даврнинг ўзига хос мазмун ва мақсадлари акс этган. Бундан ташқари, тўнларда Қуръон оятларидан иборат эпиграфик битиклар инсонларни ҳамиша Аллоҳнинг зикрини ёдда тутиб, уларни яхшиликка буриб, ёмонликдан қайтариб, покиза ҳаёт кечириб, доимо кишиларга меҳр-муҳаббат улашишни даъват этган. Зеро, инсон яратганнинг қудратини англамас экан, у ҳеч қачон ўзлигини англай олмайди. Ўзлигини англамаган кишидан эса хайрли ишларни кутиш мушкул.

Бугунги кунда Улуғбек мадрасасида жойлашган “Хаттотлик тарихи” музейидаги мазкур экспозицияда эркаклар тўнлари билан бир қаторда аёлларнинг эпиграфик ёзуви бежирим кўйлаклари ҳам намойишга қўйилган. Ингичка толали ипақдан тикилган кўйлақда анор гуллари серфарзандлик, қор парчалари шаклидаги нақшлар эса тўкин-сочинлик, яъни фаровонлик рамзи сифатида зар иплар билан тикилган. Унинг узунлиги 1,07 см, эни 83см, қўл енгларининг кенглиги 33 смдан иборат. Ушбу кўйлакнинг енг қисмида қуйидаги битиклар зар иплар билан тикилган:

پیغمبر است افتاب چون علی در سایه

“Офтоби чун Али дар сойе Пайғамбар аст”.

Мазмуни: Али сингари қуёш ҳам Пайғамбар сояси(ости)дир”, яъни аёл қанчаллик хуру лиқо ва ақлда тенгсиз бўлса ҳам эрнинг соясида, яъни эрнинг итоатида бўлмоғи керак, сингари нафақат, истилоҳий маънолар тушунилган, балки оила мустақамлигининг тарбиявий жиҳати ҳам талқин қилинади. Демак, ушбу мисрада хотин-қизлар учун ҳаётда муҳим бўлган ахлоқ нормалари ўз аксини топган. Бундан ташқари, ушбу битикнинг маъноси Қуръони Карим “Нисо” сураси 34-оятдаги “Эркаклар хотинлар устидан (оила бошлиғи сифатида доимий) қоим турувчилардир. Сабаб – Аллоҳ уларнинг айримлари (эркаклар)ни айримлари (аёллар)дан (баъзи хусусиятларда) ортиқ қилгани ва (эркаклар ўз оиласига) ўз мол-мулкларидан сарф қилиб туришларидир” мазмуни билан ҳамохандир.

Эркак зотининг аёл кишидан баъзи хусусиятларда ортиқ қилиб яратилганлигида бир неча ҳикматлар мавжуд. Тафсир китобларида шаръий нуқтаи назардан эркакларга хос хусусиятлар қайд этилган: Пайғамбарлик, халифалик, жисмоний кучқувват, оила нафақасига масъуллик, ақлу идрок ва тафаккурнинг зиёдалиги, жангларида қатнашиш, тўлиқ гувоҳлик бериш, талоқ бериш ҳуқуқига эга бўлиш, оила номи унга нисбат берилиши ва шу каби бошқа жиҳатларини ҳисобга олиб, аёл кишининг эрига нисбатан итоатли, ҳимоятли ва ифбатли бўлиб оила тотувлиги йўлида доимий ҳаракатда бўлиши диёнат жиҳатидан талаб этилган [1: 84].

Турмуш ўртоғига итоатли аёллар шаънига икки қатор мақтовли сўзлар қуйидаги мисралар орқали аёллар кўйлагининг бош қисмидан пастга қараб ва пастдан юқорига қараб зар иплар билан битилган:

باستقبال دنت سرورا رفتار بایستی

سر زلف لبت غنچه را گفتار بایستی

Боистикболи қадат сарвро рафтор боясти,

сару зулфу лабат ғунчаро гуфтор боясти.

Мазмуни:

Қаддинг истиқболи (келиши-пешвоз чиқиши) сарври юришга мажбур қилди, зулфинг ва лабинг қароғи (чети) ғунчани сўзлашга мажбур қилди.

Ушбу мисраларнинг биринчи сатрида эркак киши аёлининг ўз эрини кутиб олишга пешвоз чиққанида унинг қадди-қомати сарв дарахтига қиёс қилинса, иккинчи сатрида эса аёлининг зулфи-лабини кўрган ғунча ҳам тилга кириб, лол қолиши гўзал ташбеҳлар орқали баён этилади.

Аёллар ўз ўринларини билиб, эрга итоат қилишдек масъуляти бурч ва вазифаларини аъло даражада бажарсалар, натижа-

да эрларининг розилигини топиб, мақтовли сўзлар, олқишларга сазовор бўладилар, энг муҳими оилаларида тинчлик-хотиржам ҳукм суради ва тотли ҳаёт кечиришга эришадилар, деган мазмун кўйлақ енгиди битилган ёзувда ифодаланган. Ғўзаллик тимсоли – аёл шаънига мақтовли байтларнинг унинг либосига зар иплар билан битилиши инсон қалбини қувончга тўлдиради ва ўша давр кишиларининг диди, ғўзалликка иштиёқи ва эътибори юксаклигидан ҳам гувоҳлик беради.

Ўз даврида анча қиммат турадиган бежирим, хушбичим

ҲОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Абдулазиз Мансур. Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири –Т.: Тошкент ислом университети. 2007.
2. Белинская Н.А. Эпиграфический орнамент в декоративно-прикладном искусстве таджиков XIX – начало XX в. (текстиль). // Памяти Александра Александровича Семенова. Сборник статей по истории, археологии, этнографии и искусству Средней Азии. – Душанбе.: Дониш.1980.
3. Қадимий Бухоронинг музейлари. –Т.: Бухоро. 2015.
4. Муқаддас ойлар ва мустаҷоб дуолар. –Т.: Минҳож. 2003.
5. Муқаддас ойлар ва мустаҷоб дуолар. –Т.: Мовароуннаҳр. 2005.
6. Нормухаммад Мирзо. Қуръони карим оятларининг фазилатлари. –Т.: Тошкент ислом университети. 2011.
7. Семенов А.А. Некоторые материалы по персидско-таджикской эпиграфике бытового характера XVI-XX вв. //Памяти Александра Александровича Семенова. Сборник статей по истории, археологии, этнографии и искусству Средней Азии. – Душанбе.: Дониш.1980.
8. Содикова Н. Ўзбек миллий кийимлари XIX-XX асрлар. –Т.: Шарқ. 2003.

ҲАРҒОНА ВОДИЙСИ ЭТНИК АҲҒОНЛАРИ ТАРИХИГА ДОИР (XIX аср охири ва XX аср бошлари)

Ўтқир МАТТИЕВ

Самарқанд ветеренария медицинаси
институтини қошидаги академик лицейи
тарих фани ўқитувчиси

XIX аср охири ва XX аср бошларида аҲҒОН миллати вакиллари нафақат Афғонистон ҳудудида, шу билан бирга, Ҳарғона водийсида ҳам истиқомат қилишган. Шу сабабдан, мазкур даврда Ҳарғона водийсида яшаган аҲҒОН этник қатлами тарихини ёритиш долзарб масалалардан биридир. Мазкур мақолада Ҳарғона водийси этник аҲҒОНЛАРИ тарихи ёритилган.

Таянч сўзлар: Ҳарғона водийси, Қўқон хонлиги, этник таркиб, ҳарбий ислоҳот, Аскария, “этник озчилик”, воситачилик.

At the end of the 19th and early 20th centuries, representatives of Afghan nationality lived not only in Afghanistan, but also in the Fergana valley. For this reason, illumination of the history of the Afghan ethnic layer where were lived in the Fergana Valley in this period is one of the pressing issues. In this article is given the history of the ethnic Afghans in the Fergana Valley.

В конце XIX и начале XX веков представители афганской национальности жили не только в Афганистане, но и в Ферганской долине. По этой причине освещение истории афганского этнического слоя, в котором в этот период жили в Ферганской долине, является одной из актуальных проблем. Эта статья посвящена истории этнических афганцев в Ферганской долине.

XVIII асрда Бухоро амирлигида юз бераётган сиёсий жараёнлар ҳамда жунғор қабилаларининг Ҳарғона водийсига қилаётган талончилик ҳужумлари Водий ҳудудида алоҳида ва мустақил давлат тузиш ҳаракатини келтириб чиқарди. Шундай вазиятда Чодак мавзейи хожалари ва Минг уруғи етакчиси Шохруҳбий ҳокимиятни ўз қўлига олиб мустақил Қўқон хонлиги тузилганлигини эълон қилди. Лекин давлат амалда мустақиллигини эълон қилгани билан расмий жиҳатдан ўз мустақиллигини 1805 йилда Олимхон даврида мунтазам қўлига эга бўлиши натижасида амалга оширилди. Шу тариқа кўплаб этник таркибга эга бўлган Қўқон хонлиги ташкил топди. Мазкур давлат ҳудуд ва аҳоли нуфуси жиҳатидан Бухоро амирлиги ва Хива хонлигидан устун турган. XIX асрнинг иккинчи ярмида Қўқон хонлиги шарқда Шарқий Туркистон, ғарбда Бухоро амирлиги ва Хива хонлиги билан чегарадош бўлиб, жанубда Қоратегин, Қўлоб, Дарвоз, Шугнон каби тоғли ҳудудларни ўз ичига олган. Россия ва Қўқон хонлиги ўртасида Мирзачўл ва Муюнқул чўллари ястаниб ётган [3: 59-60].

Бу даврда Ҳарғона водийси кўплаб уруғ ва этник бирликлардан ташкил топган эди. Бунга сабаб сифатида Буюк ипак йўлида олиб борилган савдо алоқалари, ижтимоий-иқтисодий жараёнлар ва давлатнинг ҳарбий-сиёсий эҳтиёжи деб кўрсатишимиз мумкин. Ҳарғона водийси этник таркиби масаласи билан «Россия география жамияти» ва бошқа жамиятлар билан бир қаторда А.П. Федченко, Н.А. Северцев, И.В. Мушкегов, Н.А. Аристов, А.В. Буяковский, А.Д. Гребинкина, А.З. Вали-

дий, П.Е. Кузнецов, А.Л. Кун, А.А. Кушакиевич, Н.С. Ликошин, А.И. Макшеев, В.П. Наливкин, В.А. Парфентьев, Н.Резник, Н.Ф. Ситняковский, А.П. Хорошхин [1: 10] каби олимлар турли хил изланишлар олиб борганлар ва уларнинг маълумотлари XIX аср охири ва XX аср бошларидаги Ҳарғона водийсининг этник таркиби тарихи бўйича қимматли маълумотлар саналади. Қозоқ олими Бейсимбиев Т.К. «Тарихи Шохруҳий асари тарихий манба сифатида» [4] номли асарида Ҳарғона водийсини ўз ичига олган Қўқон хонлиги этник қатламлари орасида аҲҒОН этник қатламини тилга олиб ўтади. Унинг маълумотлари юқорида келтириб ўтган фикримиз, яъни аҲҒОНЛАРИНИНГ Қўқон хонлигига келишига мисол тариқасида айтилган ҳарбий-сиёсий эҳтиёж деган фикримизга мисол бўлади. XIX аср бошларида Қўқон хонлигида ўтказилган ҳарбий ислоҳот ва унинг натижасида жорий этилган янги турдаги қўшинда (Аскария) АҲҒОН этник қатлами ҳам хизмат қилиши, уларга бугунги кунда лейтенант унвонига тўғри келувчи «Джамадар Афган» ёки «Джамадар Кобулий» деган тушунчани ишлатади. Лекин олим аҲҒОНЛАРИНИ АЙНАН Афғонистон ҳудудидан эмас, балки, Ҳиндистон аҲҒОНЛАРИДАН бўлиб, сипоҳийлар сафида хизмат қилган, ҳарбий соҳадан хабардор бўлганлиги учун ҳам Қўқон хонлиги армияси сафида тақлиф этилган деган фикрни илгари суради [4: 81].

XIX аср охирида собиқ Қўқон хонлиги ҳудудидаги камсонли элатлар қаторида аҲҒОН халқлари ёки аҲҒОН миллатига мансуб уруғлар яна тилга олина бошланади. 1897 йилда ўтказилган аҳолини рўйхатга олиш жараёнида аҲҒОН миллатига мансуб